הרב יהודה זולדן, שבות יהודה וישראל, ירושלים תשס"ז, עמ' 501-513

ל

מנהיג שהחריב עיר ומשכן

א. שאול מצַוה להרוג את כהני ה'
ב. עוונה של נוב
1. שאול
2. דואג
3. עם ישראל
4. דוד ויהונתן
5. עוד היום בנוב
סיכום

א. שאול מצַוה להרוג את כהני ה'

שאול רודף אחר דוד חתנו, שכבר נמשח למלך, ובכך הוא מנסה לשנות את דברי שמואל הנביא שאמר לו שהמלוכה לא תמשיך ממנו אלא מאחר, מאחר שהוא לא קיים כראוי את הצו למחות את עמלק. אף על פי כן, שאול זוכה לתמיכה רחבה מהעם, כולל משבט יהודה ששותף איתו בניסיון לתפוס את דוד ולהרגו.

דוד בורח, ומגיע לנוב עיר הכהנים שם שוכן המשכן (שמואל א כא, א-י). דוד מבקש מאחימלך אוכל, והאוכל היחיד המצוי בידו הוא לחם קודש – לחם הפנים.[1] הוא מבקש גם כלי נשק, ומסתבר שהחרב בה הרג דוד את גלית נמצאת שם, והוא לוקח אותה עמו. את הדו-שיח הזה, שומע דואג האדומי, מעבדי שאול, שרץ ומספר לאדונו את שראה, ומוסיף על מה שהיה, כל זאת בשעה ששאול חושד באנשיו, שהם משתפי פעולה עם דוד (שם כב, ו-ח):

> ויען דואג האדומי והוא ניצב על עבדי שאול ויאמר ראיתי את בן ישי בא נובה אל אחימלך בן אחטוב. וישאל לו בה', וצידה נתן לו, ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו (שם, ט-י).

1. או לחמי תודה – רד"ק לשמואל א כא, ה בשם אביו.

התוספת של דואג היא שדוד שאל באורים ותומים. משמעות הדבר היא שדוד רואה עצמו כמלך, כי רק מלך או מנהיג אחר רשאי לשאול באורים ותומים. כך מספר המדרש (מדרש תהלים [בובר] מזמור נב, ה):

> "למנצח משכיל לדוד. בבוא דואג האדמי ויגד לשאול ויאמר לו בא דוד אל בית אחימלך" (תהילים נב, א-ב). ויגד לשאול – מהו ויגד? כך אמר לו: עשה דוד מלך בחייך. לפי שאין שואלין באורים ותומים אלא למלך ולבית דין ולמי שצורכי רבים תלויין בו (יומא עא ע"ב), ודוד הוא נשאל באורים ותומים. כיון שאמר לו הדבר הזה, מיד נכנס רוח קנאה בשאול.

על פי התלמוד הירושלמי סנהדרין י, ב, הקנאה הייתה של דואג בדוד, ועל כן הוא הלך לשאול וסיפר לו את שאירע במשכן על פי גרסתו:

> דואג אדם גדול בתורה היה. באו ישראל ושאלו את דוד: לחם הפנים, מהו שידחה את השבת? אמר להם: סידורו דוחה את השבת, לא לישתו ולא עריכתו דוחין את השבת. והיה שם דואג ואמר: מי הוא זה שבא להורות לפניי? אמרו לו: דוד בן ישי הוא. מיד הלך ונתן עצה לשאול מלך ישראל להמית את נוב עיר הכהנים. הדא הוא דכתיב: "ויאמר המלך לרצים הניצבים עליו סובו והמיתו את כהני ה'" (שמואל א כב, יז).

שאול קורא לאחימלך הכהן, מאשים אותו בשיתוף פעולה עם דוד, ומצוה להרוג את כהני נוב. אף אחד מעבדי שאול איננו מוכן לעשות זאת: "ולא אבו עבדי המלך לשלוח את ידם לפגוע בכהני ה'" (שם יז), למעט דואג האדומי:

> ויסב דואג האדמי ויפגע הוא בכהנים, וימת ביום ההוא שמנים וחמשה איש נשא אפוד בד. ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב, מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק ושור וחמור ושה לפי רב (שם יח-יט).[2]

שאול גוזר מוות על אחימלך, שבתמימות חשב כי דוד, חתנו של המלך, הוא מנאמני ביתו, ומה גם שדוד אמר לו שהוא בא בצו המלך (שמואל א כא, ג). אך כל זה לא עוזר לאחימלך, והתוצאה היא הריגת כל הנהגת הכהונה בישראל, עיר שלמה, אנשים נשים וטף, יחד עם בעלי חיים. שאול עושה בנוב, מה שהוא הצטווה לעשות עם עמלק ובסיכומו של דבר הוא לא עשה בצורה מלאה:

2. על היות המשכן בנוב לאחר חורבן שילה, אנו שומעים כאן לראשונה, כשמסופר על חורבנה. על פי חז"ל, עמד המשכן בנוב במשך שלוש עשרה שנה (ירושלמי מגילה א, יב). "כשמת עלי הכהן חרבה שילה ובאו לנוב" (זבחים קיח ע"ב).

> לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו והמתה מאיש עד אשה מעלל ועד יונק משור ועד שה מגמל ועד חמור (שמואל א טו, ג).

ב. עוונה של נוב

סיכום תמציתי של שרשרת האירועים: דוד בורח לנוב ומסבך בעקבות כך את הכהנים והעיר כולה, שאול פוקד להרוג את הכהנים, העבדים הקרובים למלך מסרבים לבצע את הפקודה, ודואג האדומי שמבצע בסיכומו של דבר את הפקודה, טובח בעיר וברכושה. המדהים הוא שהדבר עובר בשקט, אין מחאה או תגובה כלשהי מהעם. אין ולו מילה אחת על הטבח שנעשה בכהני נוב, ועל הרס העיר בצורה כה אכזרית, כאילו מדובר בצאצאי עמלק. ניכר שתמיכת העם בשלטונו ובמלכותו של שאול המודח, מביאה גם להסכמה שבשתיקה למעשים שליליים חמורים כאלו.

על מי בכל זאת מוטלת האחריות על מה שקרה, או איך היא מתחלקת בין כל המעורבים?

1. שאול

שאול הוא זה שיזם את הריגת כהני נוב, והוא נענש על כך:

> וימת שאול במעלו אשר מעל בה' על דבר ה' אשר לא שמר וגם לשאול באוב לדרוש. ולא דרש בה' וימיתהו (דברי הימים א י, יג-יד).

ודרשו חכמים במדרש ויקרא רבה (וילנא) כו, ז:

> תנו רבנן: על חמישה חטאים נהרג אותו צדיק. [א] שנאמר: "וימת שאול במעלו אשר מעל בה'" (דברי הימים א י, יג). [ב] ועל שהרג נוב עיר הכהנים, [ג] ועל שחמל על אגג, [ד] ועל שלא שמע לשמואל, שנאמר: "שבעת ימים תוחיל עד בואי אליך" (שמואל א י, ח) ולא עשה כך. [ה] ועל ששאל באוב וידעוני ולא דרש את ה' וימיתהו. "כי פעל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו" (איוב לד, יא), וכתיב: "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו" (ויקרא כ, לז).

חטא הריגת נוב עיר הכהנים, הוא אחת הסיבות לנפילתו של שאול בקרב. האחריות מוטלת עליו ולא רק על דואג שביצע בפועל את פקודתו, מאחר שהוא זה שפקד על הדבר. "שאול שצוה להרוג נוב עיר הכהנים, כאילו הוא הרגם. ואף על גב

שאין לאדם לעשות מצות מלך בזה הענין וכיוצא בו... אף על פי כן אין כל אדם נזהר בזה... לפיכך העונש על המלך" (רד"ק שמואל ב יב, ט).

אמנם את מלכותו הוא הפסיד כבר בשל חמלתו על אגג, אך הוא נענש ונהרג בקרב בגלבוע, ונקבר בצורה מבזה בשל החטאים הנוספים.

יש הסוברים שנפילתו של שאול בקרב כיפרה על חטא הריגת נוב, כך מובא בגמרא בברכות יב ע"ב:

> ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו – מוחלין לו על כל עונותיו. ...מהכא: "ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי, ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי, וה' סר מעלי ולא ענני עוד, גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה" (שמואל א כח, טו). ואילו אורים ותומים לא קאמר – משום דקטליה לנוב עיר הכהנים. ומנין דאחילו ליה מן שמיא? שנאמר: (ויאמר שמואל אל שאול) "ומחר אתה ובניך עמי" (שמואל א כח, יט), ואמר רבי יוחנן: עמי – במחיצתי.[3]

במדרש ויקרא רבה ([וילנא] כו, ז) נמצאת הרחבה של דברי רבי יוחנן:

> "מחר אתה ובניך עמי", מאי עמי? אמר רבי יוחנן: עמי במחיצתי. כיון ששמע את דברי שמואל נתיירא, שנאמר: "וימהר שאול ויפול מלא קומתו ארצה ויירא מאד מדברי שמואל" (שמואל א כח, ח), אמר לו אבנר ועמשא: מה אמר לך שמואל? אמר להם: אמר לי למחר את נחית לקרבא ונצח, ולא עוד אלא בניך מתמנין רברבין. נטל שלשה בניו ויצא למלחמה. אמר ריש לקיש: באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם. באו וראו בריה שבראתי בעולמי. בנוהג שבעולם אדם הולך לבית המשתה אינו מוליך בניו עמו מפני מראית העין, וזה יוצא למלחמה ויודע שנהרג ונוטל בניו עמו ושמח על מדת הדין שפוגעת בו. אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי מלמד שהראהו הקב"ה למשה דור דור ושופטיו, דור דור ומלכיו, דור דור וחכמיו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ומשניו, דור דור ושוטריו, דור דור ופרנסיו, דור דור וחומסיו, דור דור וגזלניו, דור דור ונביאיו, והראהו שאול ובניו

3. כך גם בעירובין נג ע"ב: "ואמר רבי יוחנן: מנין שמחל לו הקדוש ברוך הוא על אותו עון – שנאמר: 'מחר אתה ובניך עמי' – עמי במחיצתי". ופירש רש"י בד"ה על אותו עון – עון דנוב עיר הכהנים.

> נופלים בחרב. אמר לפניו מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב? אמר לו הקב"ה: ולי אתה אומר, אמור אל הכהנים שהרג, שהם מקטרגים אותו, שנאמר: "ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן".

במדרש אחר (מדרש אגדה [בובר] ויקרא פרק כא ד"ה אמור) משיב הקב"ה למשה אחרת:

> אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם תחלת מלך שהמלכתה על בניך תפיל אותו ביד פלשתים הוא ובניו? אמר הקב"ה למשה: משה, "חלילה לאל מרשע ושדי מעול" (איוב לד, י), אלא "כי פעל אדם ישלם לו" (שם יא). משה, חייב שאול בשתים. אחת, ששאל באוב וידעוני, שנאמר: "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו" (ויקרא כ, לז); והשנית, שהרג הכהנים ודמם הוא נדרש: שאמר "אמור אל הכהנים" (ויקרא כא, א).

הרד"ק (שמואל א כח, יט) הסביר את דברי חז"ל:

> ודרשו בו 'עמי במחיצתי'. בשכר שתרד למלחמה על מנת למות ולא תברח, יכופר לך עון נוב עיר הכהנים ותהיה עמי במחיצת הצדיקים. וכן דרשו בשכר שנתבייש במעשה נוב ולא זכר אורים, נתכפר לו אותו מעשה.

שאול אכן נלחם בקרב בגלבוע, ונהרג שם, ועל פי דברי חז"ל הללו, בכך נמחל לו על הריגת כהני נוב.

שאול ידע שמותו בא בגלל עוון זה, ובעת הקרב הוא מבקש: "עמוד נא עלי ומותתני כי אחזני השבץ" (שמואל ב א, ט) – "קטיגוריא של נוב עיר הכהנים" (מדרש תנחומא [בובר] פרשת מצורע סימן ד).[4]

האפשרות לכפר על הריגת כהני נוב, היא בשל העובדה ששאול התבייש בחטא זה. הוא היה מודע למה שקרה, והסכים לכך שמידת הדין תפגע בו ובבניו, והוא ייהרג בקרב זה. אמנם הרד"ק (שם) ממשיך ומפרש אחרת:

4. השפעה נוספת של הריגת כהני נוב, ניתן למצוא בדברי דוד המבקש לעלות את ארון הברית לירושלים: "ונסבה את ארון אלקינו אלינו כי לא דרשנהו בימי שאול" (דברי הימים א יג, ג). ומפרש שם מצודת דוד, מה פשר ההדגשה מימי שאול: "כי בעבור שהרג נוב עיר הכהנים משרתי הארון, בזה כאלו מיעט כבוד הארון".

> ולפי הפשט, אע"פ ששמואל אמר לו שימות, לא יתכן שהיה בורח ויניח עמו במלחמה, ועל כל פנים היה לו לירד במלחמה, אם למות אם לחיים.

הרלב"ג (שמואל ב א, כז; כא, כא) מסביר מדוע לא מפורש בכתוב ששאול נענש על הריגת כהני נוב, שכן הייתה סיבה מאת ה' למעשה:

> שכבר נתקיים ייעוד השם יתברך לבית עלי בהריגת נוב עיר הכהנים, עם שזה היה כלי שסרה הכהונה הגדולה מבית עלי, כי לא נשאר מזרעו כי אם אביתר ובו סרה הכהונה מבית עלי ונתנה לצדוק כמו שנתבאר בספר מלכים. ולזה לא מצאנו שנענש שאול בהריגת נוב עיר הכהנים, אעפ"י שלא היתה שם סבה תביא להרגם בזה האופן. כי גם אחימלך לא חטא כנגד שאול כמו שספר לו, כ"ש שלא חטאו לו כל בית אביו שהרג עמו. ולזה תמצא שלא נזכר זה החטא עם החטאים שזכר שחטא בהם שאול כי ה' הסיתהו בו לקיים ייעודו.

לפי הרלב"ג, מאת ה' הייתה זאת שכהני נוב היו צריכים להיהרג, מכיוון שהכהונה הייתה צריכה להיפסק מבית עלי, ולעבור לצדוק, אם כי לא הכרחי היה שהכהונה תיפסק מהם באופן חמור שכזה.

הרד"ק (שמואל א כב, יט), מחריף עוד, ולפיו, מלבד העובדה שהכהונה צריכה להיפסק מבית עלי "נראה כי חייבים היו הכהנים, ולא נגלה בכתוב עוונם, זולתי עוון בית עלי".

2. דואג

תוצאה נוספת מאותה מלחמה היא עונשו של דואג. אל דוד בא מגיד, ומספר לו שהוא זה שהרג את שאול במלחמה. הוא מציג עצמו: "בן איש גר עמלקי אנכי" (שמואל ב א, יג). מי הוא היה? כך מבאר המדרש (פסיקתא דרב כהנא [מנדלבוים] פיסקא ג – זכור, טז; תנחומא [בובר] פרשת כי תצא סימן יח):

> אמר ר' יצחק: דואג האדומי היה. "ויאמר לו דוד דמך על ראשך" (שם טז), אמר ר' יצחק דמיך כתיב [= דמך בקרי]. אמר לו הרבה דמים שפכת בנוב עיר הכהנים.

דוד איננו מענישו רק על כך שהוא הרג את שאול משיח ה', אלא גם על כך שהוא הרג את כהני נוב והעיר כולה. דואג שנכח במפגש שבין דוד ואחימלך, והיה זה שרץ לספר לשאול על העניין ולעודדו להחריב את נוב, נענש לבסוף על ידי דוד עצמו.

3. עם ישראל

עם ישראל כולו נענש גם כן בעונש חמור על הריגת כהני נוב. זה קורה לאחר כמה עשרות שנים, בסוף ימי דוד:

> ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחרי שנה ויבקש דוד את פני ה׳. ויאמר ה׳: אל שאול, ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים (שמואל ב כא, א).

חז"ל בגמרא ביבמות עח ע"ב פירשו את הפסוקים הללו כך:

> "ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה". שנה ראשונה – אמר להם: שמא עובדי עבודת כוכבים יש בכם? דכתיב: "ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם... ועצר את השמים ולא יהיה מטר" (דברים יא, יז)! בדקו ולא מצאו; שניה – אמר להם: שמא עוברי עבירה יש בכם? דכתיב: "וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך" (ירמיהו ג, ג)! בדקו ולא מצאו; שלישית – אמר להם: שמא פוסקי צדקה ברבים יש בכם ואין נותנין? דכתיב: "נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר" (משלי כה, יד)! בדקו ולא מצאו, אמר: אין הדבר תלוי אלא בי. מיד: "ויבקש דוד את פני ה׳". מאי היא? אמר ריש לקיש: ששאל באורים ותומים...
> ׳ויאמר ה׳ אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים׳. ׳אל שאול׳ – שלא נספד כהלכה. ׳ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים׳ – וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים? אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון,[5] מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן.[6]

5. כך היה הסיכום עם הגבעונים לאחר שהתגלה ניסיונם להערים על ישראל: "ולא הכום בני ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה בה׳ אלקי ישראל... ויתנם יהושע ביום ההוא חטבי עצים ושאבי מים לעדה ולמזבח ה׳" (יהושע ט, יח-כז). האבן עזרא שמות יג, יט כותב שעם ישראל נענש על כך ששאול הניח להרוג את הגבעונים, ועבר על שבועת יהושע.
6. בגמרא בעירובין סג ע"א נאמר שהייתה סיבה נוספת לרעב: "אמר רבי אבא בר זבדא: כל הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם, שנאמר: ׳עירא היאירי היה כהן לדוד׳ (שמואל ב כ, כו). לדוד הוא דהוה כהן, לכולי עלמא לא? אלא: שהיה משגר לו מתנותיו, וכתיב בתריה: ׳ויהי רעב בימי דוד׳ (שמואל ב כא, א)". התוספות שם (ד"ה מביא) מעיר: "ואף על גב דכתיב: ׳אל שאול ואל בית הדמים׳, הא והא גרם וסמוכין קדרש".

דוד מחפש מה גורם לרעב ואיננו מוצא. הוא מחפש קלקולים שקשורים להווה – עבודה זרה, עריות, אי מתן צדקה, ואינו מוצא. ובינתיים כבר שלוש שנים יש רעב. לבסוף ה׳ מגלה לו, שהרעב הוא בשל עבֵרות שנעשו לפני מספר שנים. עברות שאולי שכחו מהן, שאולי אפילו לא ידעו עליהן, אבל בכל זאת נענשו בעטיין בעונש חמור. העונש הוא על העם כולו, לא על בית המלוכה.

א. על שאול שלא נספד כהלכה – שאול נפל בקרב בגלבוע, וגופתו נלקחה על ידי אנשי יבש גלעד ונשארה שם. אמנם כשהגיעה השמועה על נפילתו של שאול, נאמר: "ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו. ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה׳ ועל בית ישראל כי נפלו בחרב" (שמואל ב א, יא-יב), ודוד אף נושא על שאול ויהונתן קינה גדולה (שם יז-כז), אך לא כל ישראל היו שותפים בדבר, רק דוד והאנשים שאתו, ועדיין שאול נשאר קבור ביבש גלעד. הוא לא זכה לכבוד הראוי בקבורתו, והחובה לכבד את מלך ישראל במותו – הספד וקבורה, רובצת ומוטלת על כל עם ישראל.

דוד שנרדף בזמנו על ידי שאול מביא את שאול ובניו לקבורה ראויה: "וילך דוד ויקח את עצמות שאול... ויעל משם את עצמות שאול... ויעשו כל אשר ציוה המלך, ויעתר אלוהים לארץ אחרי כן" (שמואל ב כא, יב-יד). איך תיקן דוד עם כל ישראל את הדבר? מבאר המדרש (במדבר רבה [וילנא] ח, ד):

> מה עשה דוד? עמד וכנס כל זקני ישראל וגדוליהם ועברו את הירדן ובאו ליבש גלעד ומצאו את עצמות שאול ויהונתן בנו ונתנו אותם בתוך ארון המת ועברו את הירדן. ...״ויעשו כל אשר צוה המלך״. ומה צוה המלך? צוה להיות מעבירים ארונו של שאול בכל שבט ושבט, והיה השבט שהיה נכנס בו ארונו של שאול יוצאים הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וגומלים חסד עם שאול ובניו, כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים, עד שבאו לארץ אחוזתו לגבול ירושלים. וכיון שראה הקב״ה שגמלו לו כל ישראל חסד, ועשו דינם של גבעונים, מיד נתמלא רחמים ונתן מטר על הארץ.[7]

ב. "אל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים" – כתוצאה מהריגת כהני נוב, קופחה פרנסת הגבעונים שסיפקו מים ומזון לכהנים. בתלמוד הירושלמי סנהדרין ו, ז

7. התוספות בסנהדרין מו ע״ב (ד״ה הספידא) מסביר שהתעצלו בהספדו של שאול, "דיראים היו לסופדו להראות שמצטערין עליו מפני דוד". נראה להוסיף, שזאת על אף שדוד הספיד את שאול ויהונתן בנו כשנודע לו על מיתתם. דבר נוסף כותב התוספות, שגם אם הספד הוא לכבוד החיים ולא לכבוד המתים "שאני מלך דאיכא בזיון טפי לגביה שלא נספד כהלכה".

נאמר שטענת הגבעונים הייתה אחרת. לא על קיפוח פרנסתם, אלא על כך שבמהלך הריגת כהני נוב, הרגו גם מאנשיהם:

> וישלח דוד וקראן. אמר להם: מה לכם ולבית שאול? אמרו לו על ידי שהמית ממנו שבעה אנשים. שני חוטבי עצים, ושני שואבי מים, וסופר, וחזן, ושמש.

הם מבקשים שבעה אנשים שייהרגו בתמורה לעוול שנעשה להם, ולא כל תמורה אחרת, וכך אכן נעשה. שבעה מצאצאי שאול נתלו "מתחילת קציר עד ניתך מים עליהם מן השמים" (שמואל א כב, י).

עם זאת שהרעב נעצר רק לאחר שצאצאי שאול שילמו בחייהם על העוול שנעשה לגבעונים, בכל זאת במשך שלוש שנים היה רעב לכל ישראל. מכאן, שהתיקון לעוול מוטל על העם כולו, אלא שבפועל דוד כמנהיג העם בעת הזו, מבצע את העונש.

בולט לעין, שהרעב בא בשל העוול שנעשה לגבעונים – קיפוח פרנסתם (בבלי יבמות עח ע"ב) או הריגת שבעה מהם (ירושלמי סנהדרין ו, ז), ולא נאמר דבר על עצם הריגת הכהנים והחרבת העיר על ידי הריגת אנשים נשים טף ובעלי חיים. המצודת דוד (שם) מסביר, כי על עצם הריגת כהני נוב לא היה ביד העם למחות, שכן שאול היה יכול להשיב שמותר לו להרגם כיוון "שמרדו בו והיו בקושרים עם דוד".

מצאנו גם שהקרובים אל שאול נענשו על כך שלא מיחו בו. על אבנר וגם על עמשא מסופר בירושלמי סנהדרין י, ב שהם סירבו לפקודת שאול ולא ביצעו בעצמם את הרג הכהנים:

> "ולא אבו עבדי המלך לשלוח את ידם לפגוע בכהני ה'" (שמואל א כב, יז). מי היו? אמר רבי שמואל בר רב יצחק: אבנר ועמשא היו. אמרו ליה: כלום אית לך עלינן אלא הדין זונרין והדין כלינירין? (=אותות, דרגות) הא טריפין לך.[8]

אך חז"ל (ירושלמי פאה א, א; ירושלמי סוטה א, ח; ויקרא רבה [וילנא] כו, ב) מלמדים אותנו כי סירוב לבצע פקודה כזו איננו מספיק:

> אבנר למה נהרג?... יש אומרים ע"י שהיה ספק בידו למחות בשאול על נוב ולא מיחה.

8. על סירוב פקודה כמו במקרה זה, ראה במאמר: "גבולות הציות – פקודה בניגוד לתורה".

על אבנר היה למחות, ואולי המחאה האמורה כאן היא דרישה לנסות למנוע את הדבר גם משאול ומדואג, ולא להסתפק בכך שהוא ועמשא אינם מוכנים לבצע בעצמם את פקודת המלך.

אכן, יש המפרשים ששלושה חטאים נזכרים בפסוק. "אל שאול" – שלא נספד כהלכה, "אל בית הדמים" – הכוונה לרצח כהני נוב, "ועל אשר המית את הגבעונים" – זהו חטא בפני עצמו, אם כי הוא תוצאה מהריגת כהני נוב (רש"י שמואל ב כא, א).

נראה, אם כן, שכוונת הפסוק: "על אשר המית את הגבעונים" לומר, שלא רק על הרצח עצמו של כהני נוב וחורבן העיר ואנשיה יש אחריות של כלל ישראל, אלא גם על כל ההשלכות הנלוות מכך, כולל גם הרחוקות ביותר, אלו שפגעו במעגל שלא היה מעורב כלל באותו מתח שנוצר בין כהני נוב לשאול בשל בואו של דוד למשכן. בין אם הכוונה לקיפוח פרנסת הגבעונים או הריגת שבעה מהם, מעשה כל כך חמור שעובר בשתיקה רועמת של כל העם מחייב גם התייחסות לענפים הרחוקים יותר. אם כהו החושים, והעם לא רעש על אבדן הכהונה בישראל, וחורבן עיר שלמה על היושבים בה אדם ובהמה רבה, אזי בוודאי שלא חושבים על הקצוות שנפגעו מהעניין, הגבעונים שהיו קשורים לעיר וליושביה, ועל כן הודגש עניינם של הגבעונים.

4. דוד ויהונתן

גם לדוד עצמו יש מידה מסוימת של אשמה במה שאירע. הוא עצמו אומר זאת בתגובתו הראשונה לשמע מה שאירע בנוב. כשאביתר בנו של אחימלך, הניצול היחידי מנוב, מספר לו מה שאירע, מגיב דוד כך:

> ויאמר דוד לאביתר ידעתי ביום ההוא כי שם דואג האדמי כי הגד יגיד לשאול, אנכי סבֹתי בכל נפש בית אביך (שמואל א כב, כב).

" 'אנכי סבֹתי' – סבבתי דבר עד שבא לידי כך" (רש"י שם). יש כאן הכרה בכך שהיה עליו להיזהר בשל נוכחותו של דואג במקום.[9] אמנם אין זה מצדיק את תגובתו החריפה של שאול, ודוד בתהילים מזכיר זאת: "כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב" (תהילים יא, ב). ורש"י שם

9. דוד ביקש לבנות את המקדש וה' מנע ממנו. לדעת דוד הסיבה היא: "ויהי עלי דבר ה' לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני" (דברי הימים א כב, ח). לדברי הרד"ק שם, היו כמה דמים שדוד שפך, שבגללם נמנע ממנו לבנות את המקדש, ובהם: "גם בדמי הכהנים היה הוא הסיבה, כמו שאמר: 'סבתי בכל נפש בית אביך'".

מפרש, שרשעים אלו הם "דואג ודלטורי הדור המטילין איבה ביני ובין שאול", וישרי הלב אלו הם דוד וכהני נוב.

דוד נענש גם באופן אישי על התנהלותו זו, שהביאה לחורבן נוב והכהונה בישראל. אחרי שנות הרעב, מסופר על מלחמה ממנה ניצל דוד:

> ותהי עוד מלחמה לפלשתים את ישראל וירד דוד ועבדיו עמו וילחמו את פלשתים ויעף דוד. וישבי בנוב אשר בילידי הרפה ומשקל קינו שלש מאות משקל נחשת והוא חגור חדשה ויאמר להכות את דוד. ויעזר לו אבישי בן צרויה ויך את הפלשתי וימיתהו (שמואל ב כא, טו-יז).

ומפרשת הגמרא בסנהדרין צה ע"א:

> מאי וישבי בנוב? אמר רב יהודה אמר רב: איש שבא על עסקי נוב. אמר ליה הקדוש ברוך הוא לדוד: עד מתי יהיה עון זה טמון בידך? על ידך נהרגה נוב עיר הכהנים, ועל ידך נטרד דואג האדומי, ועל ידך נהרגו שאול ושלשת בניו.[10] רצונך – יכלו זרעך או תמסר ביד אויב? אמר לפניו: רבונו של עולם! מוטב אמסר ביד אויב, ולא יכלה זרעי.

הרד"ק (שם טז) מסביר את שאירע:

> "ישבי בנוב" – איש שבא על עסקי נוב, כלומר כי בא על דבר נוב עיר הכהנים שהיה דוד סבת הריגתם, קרה לו לדוד שהיה בסכנה. ודרשו "ויעזר לו" – אבישי שעזרו בתפלה.

גם דוד התפלל לה' שיצילו ממלחמה זו:

> שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני. ה' אלקי בך חסיתי הושיעני מכל רדפי והצילני (תהילים ז, א-ב).

לפי פירוש רש"י לפסוקים אלה, כוש בן ימיני הוא שאול:

10. הפוסקים מנסים ללמוד מכאן, שיש לאדם מחויבות לכפר על תקלה שבאה ממנו, כגון מעביד שעובד שלו נהרג במסגרת עבודתו. ראה: הרב יעקב וויל, שו"ת מהר"י, סי' קכה. ולעומתו: הרב מנחם מנדל מניקשלבורג, שו"ת צמח צדק, סי' ו, ועוד. ראה: שילם ורהפטיג, דיני עבודה במשפט העברי, "אחריות מעביד לנזקי עובד", עמ' 945-951.

"שגיון לדוד" – ואומר אני שאמרו על עסקי ישבי בנוב, שבא עליו על עונשו של שאול, כמו שפירשו רבותינו שאמר לו הקב"ה על ידך נטרד דואג האדומי על ידך נהרג שאול ובניו וכו'. והפך דוד את תפלתו והתפלל שלא יפול ביד אויב. וכן פתרונו: משגה שר דוד לה' על ששגג לומר להקב"ה למוסרו ביד אויב על דברי שאול שנהרג על ידו.

דוד עמד בפני סכנה אישית בשל הליכתו לנוב שגרמה לחורבנה, אם כי הוא ניצל ממנה לבסוף. גם על יהונתן בן שאול מטילים חז"ל בסנהדרין קד ע"א אחריות:

גדולה לגימה... ושגגתה עולה זדון – דאמר רב יהודה אמר רב: אלמלי הלווהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים, ולא נטרד דואג האדומי, ולא נהרג שאול ושלשת בניו.

מעורבותו של יהונתן היא הפחותה ביותר. ואף על פי כן, לו יהונתן לא היה נפרד מדוד רק בכריתת ברית (שמואל א כ, מב - כא, א) אלא גם נותן לו צידה לדרך, ייתכן שכל העניין היה נמנע.

5. עוד היום בנוב

במקום אחר בחז"ל, בגמרא בסנהדרין צה ע"א, ישנה התייחסות על הקצף והאשמה המוטלת על כל ישראל בשל עוון נוב, שם לא מודגש עניינם של הגבעונים. קצף זה האריך ימים רבים מאז החטא, עוד הרבה אחרי ימי דוד (שם היה רעב בסוף ימיו), עד קרוב לימי חורבן בית ראשון:

מאי "עוד היום בנוב לעמוד" (ישעיהו י, לב)? אמר רב הונא: אותו היום נשתייר מעונה של נוב. אמרי ליה כלדאי: אי אזלת האידנא – יכלת לה, ואי לא – לא יכלת לה.

סנחריב מתקרב לירושלים על מנת לכבוש את ירושלים, וחוזי הכוכבים אומרים לו שאם הוא ינסה לכבוש באותו יום את ירושלים הוא יוכל, מפני עוון נוב. הוא הזדרז והלך דרך בת עשרה ימים ביום אחד, התרברב כשהוא ראה את ירושלים שקל לכבשה, אך חיכה לבוקר כדי לכבוש את העיר, ובלילה הוא ניגף עם כל צבאו (סנהדרין שם).

רש"י (שם ד"ה אותו היום), מסביר מה הכוונה במילים "נשתייר מעונה של נוב":

דמפני עון שהיה להם לישראל על שנהרגו כהני נוב, קבע הקדוש ברוך הוא העונש עד אותו היום, ואותו יום בלבד נשתייר מזמן העונש.

ואילו היה נלחם בירושלים באותו היום היה כובשה, והכי משמע קרא:
עוד היום – אותו יום העמידו לסנחריב על ירושלים בעוון נוב.

העוון של הריגת כהני נוב נזקף לחובתם של כל ישראל, לא רק לחובת שאול. הקצף על כך נמשך עד קרוב לחורבן הבית, והדבר הביא לידי כך שכמעט שחרבה ירושלים בימי סנחריב.

סיכום

הריגת כהני נוב והחרבת העיר במצות שאול המלך, היא מעשה חמור ולא מוצדק, שהביא לידי כך שגם כל מי שהיה מעורב ברמה כזו או אחרת ברקע האירוע או במה שקרה, נשא באחריות לדבר. וכן הוא גם ביחס לדבר שהוא לא פחות חמור, ביחס לשתיקה הרועמת של העם כולו על מעשה הזה, והמשך רדיפתו של דוד כאילו דבר לא קרה.

המעורבות והעונשים הם בהתאם:

א. שאול שציוה להרוג את כהני נוב על לא עוול בכפם, נהרג בקרב, אם כי הוא כיפר על חטאו בעצם כניסתו לקרב ביודעו שהוא יפסיד וייהרג.
ב. דואג האדומי שהרג בפועל את הכהנים והחריב את העיר ויושביה, נהרג על ידי דוד בעת שהתרברב שהוא זה שהרג את שאול.
ג. אבנר ועמשא, שהיו מעבדיו הקרובים של שאול, היו יכולים למנוע את ההרג או לפחות למחות בפניו על הרצון לבצעו, והסתפקו בכך שהם רק סירבו לפקודה. יש הסוברים שאבנר נענש ונהרג מאחר שלא מחה ביד שאול.
ד. דוד שלא היה צריך ללכת לנוב כיוון שהיה לו לחשוב שהוא יכול לסבך את הכהנים, הסתכן במלחמה עם פלשתים, וניצל לבסוף.
ה. יהונתן היה צריך לדאוג לצידה לדרך לדוד, ובכך דוד לא היה נזקק ללכת לנוב. יהונתן לא נענש, כי הוא שוגג לחלוטין.
ו. ישראל ששתקו ולא מחו, והמשיכו ברדיפה אחרי דוד, נענשו ברעב במשך שלוש שנים.

תמיכה במלך היא הבסיס ללגיטימיות של שלטונו, והיא תקפה משפטית, גם אם ה׳ אינו חפץ בו עוד. כל מנהיג, גם זה שרוצים עקרונית בשלטונו, והוא ראוי להיות מנהיג, אין לקבל את כל דבריו ומעשיו, ובוודאי כשהוא עושה מעשים חמורים כמו הרג אנשים תמימים, שבמקרה הגרוע ביותר הם הוטעו על ידי אחרים. משמנהיג הוכרז על ידי נביא שהוא לא מתאים לתפקיד, הדבר אומר דרשני, ויש לבדוק היטב

את מעשיו, התנהלותו ומוסריותו. מי שמסוגל למחות או אף למנוע מלעשות מעשים שליליים, נדרש ממנו לעשות כן. לא ייתכן שעם שלם שותק ועובר לסדר היום על עוולות נוראיות. יש קצף וחרון אף גדול, ולעתים העונש בא לאחר שנים. מאידך, במצבים עדינים ומתוחים, ועל אחת כמה וכמה במקרים חמורים, נדרשת זהירות גבוהה יותר שלא לסבך את מי שאינו מעורב במחלוקות ובעימותים בשאלות שונות.